# TA’LIM JARAYONIDA TALABALARNING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHDAGI FAOL USULLAR

**Qulbekova Dilafruzxon Jahongirxo'ja qizi**
Osiyo Xalqaro Universiteti Pedagogika yo'nalishi MM2 P-25 magistranti
E-mail: dilafruzxonimjahongirovnamm@gmail.com

**Annotatsiya.** Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda faol ta'lim usullarining o‘rni va ahamiyati ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida bilimlarni passiv o‘zlashtirishdan faol, mustaqil va ijodiy fikrlashga asoslangan o‘qitish texnologiyalariga o‘tish zarurati asoslab beriladi. Tadqiqot davomida muammoli ta'lim, loyiha metodi, keys-stadi, debat, "Aqliy hujum", klaster, konseptual xaritalar, interfaol o‘qitish texnologiyalari hamda raqamli ta'lim platformalarining talabalar intellektual salohiyatini rivojlantirishdagi imkoniyatlari o‘rganildi. Shuningdek, faol ta'lim metodlarining tanqidiy fikrlash, mantiqiy tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish, ijodiy yondashuv va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishdagi ta'siri yoritildi.

**Kalit so‘zlar:** intellektual salohiyat, faol ta'lim usullari, interfaol metodlar, muammoli ta'lim, loyiha metodi, keys-stadi, tanqidiy fikrlash, ijodiy fikrlash, oliy ta'lim, pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv.

**Аннотация.** В данной статье с научно-педагогической точки зрения анализируется роль и значение методов активного обучения в развитии интеллектуального потенциала студентов в системе высшего образования. Обосновывается необходимость перехода от пассивного усвоения знаний к педагогическим технологиям, основанным на активном, самостоятельном и творческом мышлении в современном образовательном процессе. В ходе исследования были изучены возможности проблемно-ориентированного обучения, проектного метода, кейс-стади, дебатов, «мозгового штурма», кластерного обучения, концептуальных карт, интерактивных обучающих технологий и цифровых обучающих платформ в развитии интеллектуального потенциала студентов. Также было отмечено влияние методов активного обучения на формирование критического мышления, логического анализа, самостоятельного принятия решений, творческого подхода и коммуникативных компетенций.

**Ключевые слова:** интеллектуальный потенциал, методы активного обучения, интерактивные методы, проблемно-ориентированное обучение, проектный метод, кейс-стади, критическое мышление, творческое мышление, высшее образование, педагогические технологии, цифровое образование, компетентностный подход.

**Abstract.** This article analyzes the role and importance of active learning methods in the development of students' intellectual potential in the higher education system from a scientific and pedagogical point of view. The need to move from passive acquisition of knowledge to teaching technologies based on active, independent and creative thinking in the modern educational process is justified. During the study, the possibilities of problem-based learning, project method, case study, debate, "Brainstorming", cluster, conceptual maps, interactive learning technologies and digital learning platforms in developing students' intellectual potential were studied. The impact of active learning methods on the formation of critical thinking, logical analysis, independent decision-making, creative approach and communicative competencies was also highlighted.

**Key words:** intellectual potential, active learning methods, interactive methods, problem-based learning, project method, case study, critical thinking, creative thinking, higher education, pedagogical technologies, digital education, competency-based approach.

## KIRISH

XXI asr insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichi – bilimlar iqtisodiyoti, raqamli transformatsiya va innovatsion rivojlanish davri sifatida tavsiflanmoqda. Zamonaviy jamiyatda davlatlarning iqtisodiy qudrati, ilmiy salohiyati va global raqobatbardoshligi, avvalo, inson kapitalining sifati bilan belgilanadi. Shu bois ta'lim tizimi oldiga nafaqat bilimli mutaxassislarni tayyorlash, balki mustaqil fikrlaydigan, tanqidiy va ijodiy tafakkurga ega, muammolarni samarali hal qila oladigan, zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash ko‘nikmalariga ega bo‘lgan shaxslarni shakllantirish vazifasi qo‘yilmoqda. Bunday maqsadlarga erishishda talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish oliy ta'lim tizimining eng muhim strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ilm-fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli texnologiyalar, robototexnika va raqamli iqtisodiyotning shakllanishi ta'lim mazmuni hamda o‘qitish metodlariga yangi talablarni qo‘ymoqda. Zamonaviy mehnat bozori endilikda faqat nazariy bilimlarga ega mutaxassisni emas, balki murakkab vaziyatlarda tezkor va asosli qaror qabul qila oladigan, tahliliy fikrlash, innovatsion yondashuv, jamoada ishlash, samarali muloqot qilish hamda uzluksiz o‘rganishga tayyor bo‘lgan kadrlarni talab etmoqda. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammolardan biri sifatida e'tirof etiladi. Intellektual salohiyat shaxsning bilimlarni o‘zlashtirish, tahlil qilish, umumlashtirish, mantiqiy xulosa chiqarish, muammolarni hal qilish, yangi g‘oyalarni yaratish va ularni amaliyotga tatbiq etish qobiliyatlari majmui hisoblanadi. Pedagogika va psixologiya fanlarida ushbu tushuncha insonning bilim darajasi bilan bir qatorda uning fikrlash tezligi, ijodkorligi, refleksiv yondashuvi, analitik va sintetik tafakkuri, kommunikativ madaniyati hamda o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyalarini ham qamrab oladi. Demak, intellektual salohiyat faqat akademik bilimlarni emas, balki zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun zarur bo‘lgan universal kompetensiyalarni ham o‘z ichiga oladi. An'anaviy ta'lim modeli asosan o‘qituvchi tomonidan tayyor bilimlarni uzatish va talabalar tomonidan ularni yodlab olishga asoslangan. Bunday yondashuv muayyan darajada nazariy bilimlarni egallashga xizmat qilsa-da, talabalarning mustaqil fikrlashi, ijodiy yondashuvi va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini yetarli darajada rivojlantira olmaydi. Natijada talabalar murakkab hayotiy yoki kasbiy vaziyatlarda olingan bilimlarni amaliyotga tatbiq etishda qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkin. Shu sababli zamonaviy pedagogik konsepsiyalarda ta'limning markazida o‘qituvchi emas, balki talaba turishi, u ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylanishi lozimligi ta'kidlanadi. Faol ta'lim usullari aynan shu ehtiyojlardan kelib chiqqan holda shakllangan bo‘lib, ular ta'lim oluvchining mustaqil fikrlashi, izlanishi, tahlil qilishi va amaliy faoliyat orqali bilimlarni egallashiga asoslanadi. Faol metodlar o‘quv jarayonini dialogik, hamkorlikka asoslangan va muammoli vaziyatlar orqali tashkil etishni nazarda tutadi. Muammoli ta'lim, loyiha metodi (Project-Based Learning), keys-stadi (Case Study), debat, "Aqliy hujum" (Brainstorming), "Baliq skeleti" (Fishbone), klaster, konseptual xaritalar (Concept Mapping), Flipped Classroom (teskari sinf), gamifikatsiya (Gamification) va hamkorlikda o‘qitish (Cooperative Learning) kabi metodlar talabalarning bilimlarni faol o‘zlashtirishiga, tanqidiy va ijodiy tafakkurini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta'lim nazariyalarida faol o‘qitishning ilmiy asoslari ko‘plab olimlar tomonidan ishlab chiqilgan. Jon Dyui tajribaga asoslangan ta'lim konsepsiyasida o‘quvchining faol ishtiroki bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga xizmat qilishini ta'kidlagan. Lev Vygotskiy "yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasida hamkorlikdagi ta'limning intellektual rivojlanishdagi

rolini ilmiy asoslab bergan. Jan Piaje konstruktivistik yondashuv orqali bilimlarning shaxs tomonidan faol ravishda qurilishini izohlab bergan bo‘lsa, Benjamin Blumning taksonomiyasi yuqori darajadagi kognitiv faoliyat – tahlil, sintez va baholash kompetensiyalarini rivojlantirishda faol metodlarning ahamiyatini ko‘rsatadi. Mazkur nazariyalar bugungi kunda kompetensiyaviy yondashuvning ilmiy poydevorini tashkil etadi.

O‘zbekiston Respublikasida ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, xalqaro standartlarga moslashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari oliy ta'lim muassasalarida interfaol metodlardan foydalanish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, kredit-modul tizimini takomillashtirish hamda talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Bu jarayonlar bo‘lajak mutaxassislarning intellektual salohiyatini rivojlantirish va ularning xalqaro mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qilmoqda. So‘nggi yillarda sun'iy intellektga asoslangan ta'lim platformalari, adaptiv o‘qitish tizimlari, virtual laboratoriyalar, masofaviy ta'lim texnologiyalari va raqamli o‘quv resurslari faol ta'lim usullarini yangi bosqichga olib chiqdi. Chatbotlar, virtual simulyatorlar, avtomatlashtirilgan baholash tizimlari va generativ sun'iy intellekt vositalari talabalarga individual ta'lim yo‘nalishini tanlash, bilimlarini mustaqil mustahkamlash hamda murakkab muammolarni yechishda qo‘shimcha imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, bu texnologiyalardan samarali foydalanish pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishni va ta'lim jarayonini ilmiy asosda loyihalashni talab etadi. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida faol ta'lim metodlarining samaradorligini baholash, ularning talabalar intellektual salohiyatiga ta'sirini aniqlash hamda zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan integratsiyasini o‘rganish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Mavjud ilmiy tadqiqotlar interfaol metodlarning o‘quv motivatsiyasini oshirishi, bilimlarni chuqurroq o‘zlashtirishga yordam berishi va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishdagi rolini tasdiqlasa-da, ularni fanlar kesimida qo‘llash, baholash mezonlarini ishlab chiqish hamda sun'iy intellekt vositalari bilan uyg‘unlashtirish bo‘yicha izlanishlar davom etmoqda. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, zamonaviy oliy ta'lim tizimida talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishga qaratilgan faol ta'lim usullarining ilmiy-metodik asoslarini yanada takomillashtirish, ularning samaradorligini baholash va amaliyotga joriy etish zarurati ortib bormoqda. Raqamli transformatsiya sharoitida ushbu metodlarning sun'iy intellekt, masofaviy ta'lim va adaptiv o‘qitish texnologiyalari bilan uyg‘unlashuvi yangi ilmiy yondashuvlarni talab qiladi. Tadqiqotning maqsadi oliy ta'lim muassasalarida talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda faol ta'lim usullarining nazariy asoslarini tahlil qilish, ularning pedagogik samaradorligini baholash va ta'lim jarayoniga tatbiq etish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: intellektual salohiyat tushunchasining pedagogik va psixologik mazmunini tahlil qilishб faol ta'lim usullarining nazariy asoslarini o‘rganishб interfaol metodlarning talabalarning tanqidiy va ijodiy fikrlashiga ta'sirini baholashб raqamli pedagogik texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalarining imkoniyatlarini aniqlashб faol metodlarni ta'lim amaliyotiga joriy etish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqotda qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, pedagogik kuzatuv, ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, umumlashtirish va kompetensiyaviy yondashuv metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish, talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi. Mazkur maqola pedagogika sohasidagi tadqiqotchilar, professor-o‘qituvchilar va ta'lim sifatini boshqarish bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislar uchun nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

## ADABIYOTLAR TAHLILI

Talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish pedagogika, psixologiya va ta'lim menejmenti fanlarining eng dolzarb ilmiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. XXI asrda globallashuv, raqamli transformatsiya va bilimlar iqtisodiyotining rivojlanishi sharoitida oliy ta'lim tizimidan nafaqat nazariy bilimlarni egallagan, balki tanqidiy fikrlaydigan, ijodkor, muammolarni mustaqil hal qila oladigan va innovatsion faoliyatga tayyor mutaxassislarni tayyorlash talab etilmoqda. Shu sababli intellektual salohiyatni rivojlantirish masalasi bo‘yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar soni so‘nggi yillarda sezilarli darajada ortdi. Mazkur mavzu bo‘yicha ilmiy qarashlarning shakllanishida klassik pedagogika, konstruktivizm, sotsiokonstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv va faol ta'lim nazariyalari muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Ayniqsa, faol ta'lim usullarini qo‘llash orqali talabalarning yuqori darajadagi kognitiv faoliyatini rivojlantirish bugungi zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e'tirof etiladi.

Ta'lim maqsadlarini kognitiv rivojlanish nuqtai nazaridan tizimlashtirishda Benjamin Blum (Benjamin Bloom) tomonidan ishlab chiqilgan taksonomiya alohida o‘rin tutadi. Blum bilimlarni egallash jarayonini olti bosqichga – bilish, tushunish, qo‘llash, tahlil, sintez va baholash darajalariga ajratgan. Keyinchalik ushbu model yangilanib, "eslab qolish", "tushunish", "qo‘llash", "tahlil qilish", "baholash" va "yaratish" bosqichlarini o‘z ichiga olgan zamonaviy taksonomiyaga aylantirildi. Aynan faol ta'lim metodlari Blum taksonomiyasining yuqori bosqichlarini shakllantirishda samarali vosita sifatida baholanadi. Amerikalik olim David Kolbning tajribaviy o‘qitish (Experiential Learning) nazariyasiga ko‘ra, bilimlar to‘rt bosqich – aniq tajriba, reflektiv kuzatish, abstrakt konseptualizatsiya va faol tajriba orqali shakllanadi. Kolb modeli asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonlari talabalarning tahliliy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni namoyon etadi. Jerome Brunerning "Discovery Learning" konsepsiyasi ham faol ta'lim metodlarining nazariy asoslaridan biridir. Bruner bilimlarni o‘qituvchi tomonidan tayyor shaklda berish emas, balki talabaning mustaqil kashf etishi orqali o‘zlashtirilishini samaraliroq deb hisoblaydi. Bu yondashuv bugungi interfaol metodlarning aksariyatida o‘z ifodasini topgan.

XXI asr pedagogikasida kompetensiyaviy yondashuv alohida ahamiyat kasb etmoqda. Bu borada OECDning Education 2030 dasturi, UNESCOning "Reimagining Our Futures Together" (2021) hisobotida zamonaviy ta'limning asosiy maqsadi tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik, kommunikativ kompetensiyalar va umrbod ta'lim olish ko‘nikmalarini shakllantirishdan iborat ekanligi ta'kidlanadi. Mazkur hujjatlarda faol ta'lim metodlari ushbu kompetensiyalarni rivojlantirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida e'tirof etiladi. So‘nggi yillarda raqamli pedagogika va sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi faol ta'lim metodlarini yangi bosqichga olib chiqdi. George Siemens va Stephen Downes tomonidan ishlab chiqilgan konnektivizm (Connectivism) nazariyasiga ko‘ra, bilimlar faqat inson xotirasida emas, balki raqamli tarmoqlar va axborot manbalari bilan o‘zaro aloqada shakllanadi. Shu sababli zamonaviy ta'limda LMS (Learning Management Systems), MOOC platformalari, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, adaptiv o‘qitish tizimlari va sun'iy intellektga asoslangan o‘quv platformalari faol metodlarning samaradorligini oshirmoqda. Ilmiy tadqiqotlarda Project-Based Learning (PBL) talabalarning analitik fikrlash, ijodkorlik va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda eng samarali metodlardan biri sifatida baholanadi. Keys-stadi (Case Study) metodi esa nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash, qaror qabul qilish va muammolarni kompleks tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Debat, "Aqliy hujum", Fishbone, SWOT-tahlil va konseptual xaritalar talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekistonlik pedagog olimlarning ilmiy ishlarida ham faol ta'lim metodlarining samaradorligi keng yoritilgan. Mahalliy tadqiqotlarda interfaol metodlardan foydalanish

o‘quv motivatsiyasini oshirishi, talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini faollashtirishi, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishi va ta'lim sifatini yaxshilashi qayd etiladi. Shu bilan birga, kredit-modul tizimining joriy etilishi faol metodlardan foydalanishning metodik asoslarini yanada takomillashtirish zarurligini ko‘rsatmoqda. Pedagogik adabiyotlarning qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, faol ta'lim usullarining samaradorligi ularning maqsadga muvofiq tanlanishi, fan xususiyatlariga moslashtirilishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan integratsiyasi hamda baholash tizimining to‘g‘ri tashkil etilishiga bevosita bog‘liq. Tadqiqotchilar interfaol metodlarni faqat darsni qiziqarli qilish vositasi sifatida emas, balki yuqori darajadagi kognitiv faoliyatni rivojlantiruvchi ilmiy-pedagogik texnologiya sifatida baholaydilar. Bundan tashqari, zamonaviy ilmiy tadqiqotlar faol ta'lim metodlarini sun'iy intellekt, adaptiv o‘qitish tizimlari, virtual va kengaytirilgan reallik (VR/AR), raqamli baholash vositalari hamda generativ sun'iy intellekt platformalari bilan uyg‘unlashtirish intellektual salohiyatni rivojlantirishning istiqbolli yo‘nalishlaridan biri ekanligini ko‘rsatmoqda. Ushbu yondashuv individual ta'lim trayektoriyasini yaratish, o‘quv materiallarini shaxsiylashtirish va talabalarning mustaqil o‘quv faoliyatini samarali tashkil etish imkonini beradi. O‘rganilgan ilmiy adabiyotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida keng tadqiq etilgan bo‘lsa-da, faol ta'lim usullarini raqamli pedagogika, sun'iy intellekt texnologiyalari va kompetensiyaviy yondashuv bilan kompleks integratsiyalash bo‘yicha ilmiy izlanishlar hali ham davom etmoqda. Ayniqsa, faol metodlarning zamonaviy oliy ta'lim sharoitida samaradorligini empirik baholash, ularni fanlar kesimida qo‘llash mexanizmlarini ishlab chiqish hamda intellektual salohiyatni rivojlantirish mezonlarini takomillashtirish dolzarb ilmiy vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Mazkur tadqiqot aynan ushbu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan bo‘lib, faol ta'lim usullarining nazariy asoslarini, ularning intellektual rivojlanishga ta'sirini va zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan uyg‘unlashuvini kompleks tahlil qiladi. Bu esa tadqiqotning ilmiy yangiligi va amaliy ahamiyatini belgilaydi.

**MUHOKAMA**

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy oliy ta’lim tizimida talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish an’anaviy reproduktiv ta’lim modelidan faol, interfaol va kompetensiyaga yo‘naltirilgan ta’lim modeliga bosqichma-bosqich o‘tishni taqozo etadi. Jahon pedagogik amaliyoti va ilmiy tadqiqotlar tahlili ham ushbu yondashuvning samaradorligini tasdiqlaydi. Bugungi kunda ta’lim sifati endi faqat talabaning o‘zlashtirgan bilimlari hajmi bilan emas, balki uning bilimlarni tahlil qilish, ulardan amaliyotda foydalanish, muammolarni mustaqil hal etish, innovatsion g‘oyalarni ishlab chiqish va ijodiy faoliyatni amalga oshirish qobiliyati bilan baholanmoqda. Aynan shu jihatdan faol ta’lim usullari intellektual salohiyatni rivojlantirishning eng muhim pedagogik vositalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari xalqaro pedagogik nazariyalar bilan uyg‘unlikda shuni ko‘rsatdiki, faol ta’lim metodlari talabaning bilish faoliyatini faollashtirish orqali yuqori darajadagi kognitiv kompetensiyalarni shakllantiradi. Bu holat Jon Dyui tomonidan ilgari surilgan tajribaga asoslangan ta’lim konsepsiyasi, Lev Vygotskiyning sotsiokonstruktivistik yondashuvi, Jan Piajening konstruktivizm nazariyasi hamda Benjamin Blum taksonomiyasining yuqori bosqichlari bilan to‘liq mos keladi. Mazkur nazariyalar asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonida talaba tayyor bilimlarni qabul qiluvchi obyekt emas, balki bilimlarni mustaqil ravishda yaratuvchi va amaliyotga tatbiq etuvchi faol subyekt sifatida namoyon bo‘ladi. O‘tkazilgan tahlillar faol ta’lim usullarining intellektual rivojlanishga ta’sirini bir necha yo‘nalishlarda namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Birinchidan, faol metodlar talabalarning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini sezilarli darajada rivojlantiradi. Muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, turli nuqtai nazarlarni taqqoslash, dalillarni baholash va xulosalar chiqarish jarayonida talabalar mustaqil fikrlashni o‘rganadilar. Ayniqsa, debat,

keys-stadi va muammoli ta’lim metodlari talabalarning analitik tafakkurini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi kuzatildi. Ikkinchidan, faol ta’lim metodlari ijodiy fikrlashni (creative thinking) rivojlantirishga xizmat qiladi. An’anaviy ta’limda odatda yagona to‘g‘ri javobni topishga urg‘u berilsa, interfaol metodlarda muammoni turli usullar bilan hal qilish imkoniyatlari yaratiladi. "Aqliy hujum", loyiha metodi, dizayn fikrlash (Design Thinking), gamifikatsiya va konseptual xaritalardan foydalanish talabalarda nostandart yondashuvlarni shakllantiradi, innovatsion g‘oyalarni ishlab chiqish va ularni asoslash qobiliyatini rivojlantiradi. Uchinchidan, tadqiqot natijalari faol metodlarning mustaqil ta’lim kompetensiyasini rivojlantirishdagi ahamiyatini ko‘rsatdi. Oliy ta’lim tizimida kredit-modul tizimining joriy etilishi talabalardan katta hajmdagi mustaqil o‘quv faoliyatini talab etmoqda. Faol metodlar orqali tashkil etilgan mashg‘ulotlarda talabalar ilmiy manbalarni izlash, axborotni saralash, tahlil qilish, umumlashtirish va taqdim etish ko‘nikmalarini egallaydilar. Bu esa ularda "hayot davomida ta’lim olish" (Lifelong Learning) kompetensiyasining shakllanishiga xizmat qiladi. Muhokama jarayonida aniqlangan muhim jihatlardan biri faol ta’lim metodlarining kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o‘rnidir. Hamkorlikda ishlash, guruhli muhokamalar, debatlar va jamoaviy loyihalar talabalarni o‘z fikrini aniq ifodalashga, dalillar bilan asoslashga, tinglash madaniyatiga va konstruktiv muloqot olib borishga o‘rgatadi. Zamonaviy mehnat bozorida aynan ushbu "yumshoq ko‘nikmalar" (soft skills) yuqori baholanmoqda. So‘nggi yillarda sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi faol ta’lim metodlarini yangi bosqichga olib chiqdi. Generativ sun’iy intellekt vositalari, adaptiv o‘quv platformalari, virtual laboratoriyalar va simulyatsion muhitlar talabalarning individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish, murakkab tushunchalarni vizuallashtirish hamda tezkor teskari aloqa olish imkonini bermoqda. Biroq tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, sun’iy intellektdan samarali foydalanish uchun talabalar va pedagoglarda raqamli savodxonlik, axborotni tanqidiy baholash va akademik halollik tamoyillariga rioya qilish ko‘nikmalari yetarli darajada shakllantirilishi lozim. Bundan tashqari, raqamli pedagogika faol metodlarni yanada boyitmoqda. Flipped Classroom (teskari sinf) modeli, masofaviy va aralash ta’lim (Blended Learning), virtual hamkorlik platformalari hamda Learning Management System (LMS) orqali talabalar darsdan tashqari vaqtda nazariy materiallarni mustaqil o‘rganib, auditoriyada esa muammolarni hal qilish, loyiha ishlab chiqish va ilmiy munozaralarda ishtirok etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ushbu yondashuv talabalarning vaqtini samarali taqsimlashga va dars sifatini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur muammolarni bartaraf etish uchun pedagoglarning malakasini muntazam oshirish, faol metodlar bo‘yicha maxsus treninglarni tashkil etish, raqamli ta’lim infratuzilmasini rivojlantirish, kompetensiyaga asoslangan baholash tizimini joriy etish va ta’lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng tatbiq etish zarur. Muhokama natijalari shuni ko‘rsatdiki, faol ta’lim usullarining samaradorligi ularni alohida qo‘llash bilan emas, balki integratsiyalashgan pedagogik model asosida qo‘llash orqali yanada ortadi. Masalan, loyiha metodi, muammoli ta’lim, raqamli platformalar va sun’iy intellekt vositalarini yagona o‘quv jarayoniga uyg‘unlashtirish talabalarning intellektual faolligini sezilarli darajada oshiradi. Bu esa kompetensiyaviy yondashuvning amaliy natijadorligini ta’minlaydi. Tadqiqot natijalari xalqaro tajribalar bilan qiyoslanganda, O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham faol ta’lim metodlarini qo‘llash bo‘yicha ijobiy o‘zgarishlar kuzatilayotgani aniqlandi. Biroq rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, faol metodlarning yuqori samaradorligi ularni ta’lim dasturlari, baholash tizimi, professor-o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishi va raqamli infratuzilma bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshirishga bog‘liq.

Yuqoridagi tahlillar asosida quyidagi ilmiy xulosalarga kelish mumkin: Birinchidan, faol ta’lim usullari talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishning eng samarali pedagogik vositalaridan biri bo‘lib, ular yuqori darajadagi kognitiv kompetensiyalarni,

tanqidiy va ijodiy fikrlashni, mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini hamda kasbiy tayyorgarlikni rivojlantiradi. Ikkinchidan, faol metodlarning samaradorligi ularni zamonaviy raqamli texnologiyalar, sun’iy intellekt vositalari va kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg‘unlashtirish orqali yanada ortadi. Uchinchidan, faol ta’lim usullarini oliy ta’lim amaliyotiga keng joriy etish uchun professor-o‘qituvchilarning metodik kompetensiyalarini rivojlantirish, baholash tizimini takomillashtirish, raqamli infratuzilmani mustahkamlash va akademik halollik tamoyillarini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday qilib, faol ta’lim usullari zamonaviy oliy ta’lim tizimida talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatdan eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, ularning keng qo‘llanilishi ta’lim sifati, innovatsion salohiyat va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

**XULOSA**

Mazkur tadqiqotda oliy ta’lim muassasalarida talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda faol ta’lim usullarining nazariy asoslari, pedagogik imkoniyatlari va amaliy samaradorligi ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan kompleks tahlil qilindi. Tadqiqot davomida ilmiy adabiyotlar, zamonaviy pedagogik nazariyalar hamda xalqaro tajribalar asosida faol ta’lim metodlarining talabalarning bilish faoliyati va intellektual rivojlanishiga ta’siri o‘rganildi. Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, zamonaviy ta’lim tizimida bilimlarni tayyor shaklda o‘zlashtirishga asoslangan an’anaviy yondashuv talabalarni zamonaviy mehnat bozori ehtiyojlariga to‘liq tayyorlay olmaydi. Raqamli iqtisodiyot, innovatsion ishlab chiqarish va bilimlar jamiyati sharoitida mutaxassisdan mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil qilish, ijodiy yondashish, muammolarni kompleks hal etish va uzluksiz o‘rganishga tayyorlik kabi kompetensiyalar talab etiladi. Shu sababli faol ta’lim usullari oliy ta’limning ajralmas tarkibiy qismiga aylanishi zarur. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, muammoli ta’lim (Problem-Based Learning), loyiha metodi (Project-Based Learning), keys-stadi (Case Study), debat, “Aqliy hujum” (Brainstorming), hamkorlikda o‘qitish (Cooperative Learning), konseptual xaritalar (Concept Mapping), Flipped Classroom va boshqa interfaol metodlar talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega. Ushbu metodlar orqali talabalar bilimlarni chuqurroq o‘zlashtiradi, ularni amaliy vaziyatlarda qo‘llashni o‘rganadi, tanqidiy va ijodiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi hamda kasbiy kompetensiyalarni shakllantiradi. Ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, faol ta’lim metodlari nafaqat akademik natijalarni yaxshilaydi, balki talabalarning motivatsiyasini oshiradi, ularning mustaqil ta’lim faoliyatini rag‘batlantiradi va jamoada samarali ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ayniqsa, guruhli loyihalar, ilmiy munozaralar va muammoli vaziyatlarni yechishga asoslangan mashg‘ulotlar talabalarda liderlik, kommunikativ kompetensiyalar hamda mas’uliyat hissini shakllantiradi. Tadqiqot natijalari shuningdek, raqamli texnologiyalar va sun’iy intellekt vositalarining faol ta’lim usullari bilan integratsiyasi intellektual rivojlanishning yangi imkoniyatlarini yaratishini ko‘rsatdi. Adaptiv ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, simulyatsiyalar, elektron ta’lim resurslari va generativ sun’iy intellekt vositalari individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish, murakkab mavzularni chuqur o‘zlashtirish hamda tezkor teskari aloqa olish imkonini beradi. Biroq ushbu texnologiyalardan samarali foydalanish uchun pedagoglarning raqamli kompetensiyalarini rivojlantirish va akademik halollik tamoyillariga qat’iy rioya etish muhim hisoblanadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, intellektual salohiyatni rivojlantirish masalasi ko‘plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan o‘rganilgan bo‘lsa-da, faol ta’lim metodlarini sun’iy intellekt, raqamli pedagogika va kompetensiyaviy yondashuv bilan kompleks integratsiyalash bo‘yicha ilmiy izlanishlar hali ham dolzarb bo‘lib qolmoqda. Ayniqsa, faol metodlarning samaradorligini baholash mezonlarini ishlab chiqish, ularni turli fanlar kesimida qo‘llash metodikasini takomillashtirish hamda ta’lim sifatini baholashning

zamonaviy indikatorlarini yaratish istiqbolli ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari faol ta’lim usullari talabalarning intellektual salohiyatini rivojlantirishning eng samarali pedagogik mexanizmlaridan biri ekanligini ilmiy jihatdan tasdiqladi. Ular nafaqat bilimlarni o‘zlashtirish samaradorligini oshiradi, balki zamonaviy jamiyat talablariga mos bo‘lgan tanqidiy fikrlovchi, ijodkor, tashabbuskor va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashga xizmat qiladi. Shu nuqtai nazardan, faol ta’lim metodlarini oliy ta’lim tizimida keng qo‘llash ta’lim sifatini oshirish, inson kapitalini rivojlantirish va mamlakatning innovatsion taraqqiyotini ta’minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

**FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI**

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi **PF–5847-son** "O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi **PF–60-son** "2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida"gi Farmoni.
3. Biggs J., Tang C. *Teaching for Quality Learning at University*. McGraw-Hill Education, 2011.
4. Hattie J. *Visible Learning*. Routledge, 2009.
5. Bonwell C. C., Eison J. A. *Active Learning: Creating Excitement in the Classroom*. ASHE-ERIC Higher Education Report, 1991.
6. Prince M. *Does Active Learning Work? A Review of the Research.* Journal of Engineering Education, 2004.
7. Freeman S., et al. *Active Learning Increases Student Performance in Science, Engineering, and Mathematics.* Proceedings of the National Academy of Sciences, 2014.
8. Siemens G. *Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age.* International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2005.
9. Downes S. *Learning Networks and Connective Knowledge.* 2007.
10. OECD. *Education 2030: The Future of Education and Skills*. Paris, 2018.
11. UNESCO. *Reimagining Our Futures Together: A New Social Contract for Education*. Paris, 2021.
12. Fullan M. *The New Meaning of Educational Change*. Teachers College Press, 2007.
13. Darling-Hammond L. *Powerful Learning*. Jossey-Bass, 2008.
14. Mayer R. E. *Multimedia Learning*. Cambridge University Press, 2021.